ФИРМЕНА ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ И МЕЖДУНАРОДНИ ТЪРГОВСКИ ОТНОШЕНИЯ В ЕПОХАТА НА ГЛОБАЛНА НЕСИГУРНОСТ

Перспективи и стратегии за устойчиво развитие

Под общата редакция на доц. д-р Драгомир Илиев

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2026

ФИРМЕНА ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ И МЕЖДУНАРОДНИ ТЪРГОВСКИ ОТНОШЕНИЯ В ЕПОХАТА НА ГЛОБАЛНА НЕСИГУРНОСТ

Перспективи и стратегии за устойчиво развитие

Колективна монография

Под общата редакция на
доц. д-р Драгомир Илиев

Академично издателство „Ценов“
2026

Настоящата колективна монография е разработена и публикувана с подкрепата на Института за научни изследвания към Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ – Свищов по Проект ИП2-2025: *„Предизвикателства пред фирмената интернационализация и външнотърговските отношения в условия на глобална несигурност“* с ръководител доц. д-р Драгомир Илиев.

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана, обработвана със системи за съхранение на информация или предавана по каквито и да е начини, включително фото копиране, без писменото разрешение на издателя.

Настоящото издание не е предназначено за продажба и всяка продажба и препродажба се разглежда от издателя като нарушаване на авторските права.

Рецензенти:
Проф. д-р Галина Захариева
Проф. д-р Светослав Илийчовски

© Академично издателство „Ценов“, 2026

Достъпно на | Available at: dlib.uni-svishtov.bg/handle/10610/5375

DOI: doi.org/10.58861/tae.mono.PZKY5014

ISBN: 978-954-23-2694-6

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ …… 7

ЧАСТ ПЪРВА …….. 11
ГЕОИКОНОМИЧЕСКА НЕСИГУРНОСТ, РЕГИОНАЛНА ИНТЕГРАЦИЯ И УСЛОВИЯ ЗА МЕЖДУНАРОДНА ТЪРГОВИЯ

Глава 1. …… 12
Теоретичен и литературен обзор: ефективността на икономическите санкции в съвременната геоикономическа динамика

Георги Витков

Проследява дебата за ефективността на санкциите и ролята на търговските и финансовите мрежи при ограничаване на достъпа до ресурси.

Глава 2. …….. 21
Протекционизъм и регулаторни бариери в условията на глобална несигурност: отражение върху енергийния преход и пазарната интеграция в Европейския съюз

Жени Антонова

Разглежда европейските регулаторни инструменти, стратегическите зависимости и отражението им върху енергийния преход и пазарната интеграция.

Глава 3. ……. 51
Динамика на преките чуждестранни инвестиции в контекста на Африканската континентална зона за свободна търговия

Анита Йорданова

Анализира динамиката на преките чуждестранни инвестиции в седем държави след ранната ратификация и началото на търговията по AfCFTA.

Глава 4. …….. 76
Общият говорим език и двустранният износ на европейските страни

Маргарита Михайлова, Драгомир Илиев

Оценява връзката между езиковата свързаност и двустранния стоков износ на 36 европейски страни през 2012-2024 г. и съпоставя резултатите по региони.

ЧАСТ ВТОРА …….. 88
ДОСТЪП ДО МЕЖДУНАРОДНИ ПАЗАРИ И ЧОВЕШКИ РЕСУРСИ

Глава 5. …… 89
Дигиталната интернационализация като фактор за устойчивост на предприятията в условията на глобална несигурност

Невин Ангелова

Изследва електронните продажби, платформите и облачните услуги като средства за пазарен достъп, диверсификация и устойчивост.

Глава 6. …….. 105
Образованието като фактор за развитие на дигитални способности и международна конкурентоспособност на МСП в условията на платформена икономика

Юксела Брахимбашева

Изяснява как образованието и обучението подпомагат изграждането на дигитални способности и международната конкурентоспособност на МСП.

Глава 7. …… 127
Сезонният недостиг на кадри в туризма и ролята на работниците от трети държави

Ивайло Петров

Анализира кадровия недостиг в българския туризъм и условията, при които наемането на работници от трети държави подпомага сезонната заетост.

ЧАСТ ТРЕТА ……. 176
УПРАВЛЕНИЕ НА ПРОЦЕСИТЕ И МЕЖДУНАРОДНИТЕ ПАРТНЬОРСТВА

Глава 8. …….. 177
Форми и механизми за адаптация на външнотърговските връзки към глобалната несигурност

Здравко Любенов

Разглежда как геополитическият риск и логистичните сътресения променят външнотърговските връзки. Съпоставя механизмите за адаптация, сред които диверсификацията, регионализацията и преструктурирането на веригите за доставки.

Глава 9. ……. 190
Управление на процесите, измерване на ефективността и оптимизация на ресурсите в международните компании

Веселин Михайлов

Предлага рамка за измерване на процесната ефективност, управление на капацитета и оптимизация на ресурсите в международните компании.

Глава 10. …… 212
LEAN SIX SIGMA като инструмент за оптимизация на бизнес процесите в условията на глобална несигурност

Веселин Михайлов

Представя цикъла DMAIC и инструменти за намаляване на загубите, вариациите и дефектите в бизнес процесите.

Глава 11. …… 229
Финансови модели и механизми за разплащане в международните аутсорсинг партньорства

Веселин Михайлов

Съпоставя модели за ценообразуване и разплащане и разглежда договорните и финансовите рискове при международния аутсорсинг.

ЗА АВТОРИТЕ …… 241

Глава 2
ПРОТЕКЦИОНИЗЪМ И РЕГУЛАТОРНИ БАРИЕРИ В УСЛОВИЯТА НА ГЛОБАЛНА НЕСИГУРНОСТ: ОТРАЖЕНИЕ ВЪРХУ ЕНЕРГИЙНИЯ ПРЕХОД И ПАЗАРНАТА ИНТЕГРАЦИЯ В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Жени Антонова

1. Въведение

Съвременната система на международните икономически отношения се характеризира със задълбочаваща се икономическа, геополитическа и регулаторна несигурност, която оказва съществено влияние върху функционирането на международните пазари и глобалните производствени мрежи. Натрупването на геополитически противоречия, нарушенията във веригите на доставки и засилващото се стратегическо съперничество между водещите икономически центрове поставят под въпрос устойчивостта на установените модели на международна специализация и търговска взаимозависимост. Особено чувствителен към тези процеси е енергийният сектор, в който географската концентрация на ресурсите, зависимостта от международни транспортни коридори и неравномерното разпределение на производствения капацитет създават предпоставки за пренасяне на външни сътресения върху цените, производствените разходи и конкурентоспособността. В този контекст Международната агенция по енергетика подчертава значението на геополитическите рискове и ограниченията във веригите на енергийни доставки за стабилността на международните пазари (International Energy Agency [IEA], 2026).

Географската концентрацията на производството, доставките на стратегически суровини и технологичните вериги в ограничен брой държави създава уязвимости, които при външни сътресения могат да придобият системно значение. Поради това традиционното противопоставяне между свободна търговия и протекционизъм

постепенно се усложнява от прилагането на нови форми на държавна намеса, свързани с икономическата сигурност, устойчивостта на веригите на доставки, технологичния капацитет и климатичните цели. Световната търговска организация също отчита, че нарастващите геополитически напрежения, индустриалните политики и държавните интервенции поставят под натиск многостранната търговска система и повишават риска от геоикономическа фрагментация.

Тези процеси имат особено значение за Европейския съюз (ЕС), чийто икономически модел се характеризира с висока степен на вътрешна пазарна интеграция и активно участие в международната търговия. Тясната обвързаност на европейската икономика с глобалните пазари осигурява достъп до суровини, междинни продукти и технологии, но същевременно повишава уязвимостта към прекъсвания на доставките и рисковете, произтичащи от концентрацията на стратегически зависимости. Именно в този контекст европейската търговска политика постепенно включва по-силно изразени елементи на устойчивост, икономическа сигурност и защита на собствените стратегически интереси.

Тази промяна намира израз в концепцията за **отворена стратегическа автономност**, чрез която Европейската комисия поставя акцент върху запазването на икономическата отвореност при едновременно укрепване на устойчивостта и способността на ЕС да защитава интересите си при нелоялни практики, външни зависимости и пазарни изкривявания. Прегледът на търговската политика от 2021 г. обвързва международната търговия както с конкурентоспособността и възстановяването на европейската икономика, така и с подкрепата за зеления и цифровия преход и необходимостта от по-тясна координация между външната търговска и вътрешните политики на Съюза.

Особено отчетливо това взаимодействие се проявява в енергийния сектор. Постигането на европейските цели за енергиен преход предполага ускорено разгръщане на възобновяемите енергийни източници, модернизиране на електроенергийните мрежи, развитие на системи за съхранение и увеличаване на производството и използването на чисти технологии. Същевременно значителна част от необходимите суровини, компоненти и технологични решения се осигуряват чрез международни вериги на доставки. Следователно намаляването на зависимостта от

вносни изкопаеми горива не води автоматично до премахване на външните зависимости, а до изменение на тяхната структура – от зависимост от енергийни ресурси към зависимост от технологии, критични суровини и производствени мощности.

Отговорът на ЕС на тези предизвикателства включва засилване на регулаторната и индустриалната политика. Регламентът за промишлеността с нулеви нетни емисии е насочен към укрепване на европейския производствен капацитет при чистите технологии, а Регламентът за критичните суровини поставя акцент върху сигурността и диверсификацията на снабдяването. Тези инструменти не следва автоматично да бъдат определяни като протекционистични. По-скоро е необходимо да се анализира доколко тяхното приложение създава условия за ограничаване на стратегическите зависимости и укрепване на конкурентоспособността и доколко може да поражда допълнителни регулаторни ограничения пред международния обмен.

Паралелно с това енергийният преход поставя нови изисквания към вътрешната пазарна интеграция в ЕС. Увеличаването на производството от възобновяеми източници изисква не само инвестиции в генериращи мощности, но и достатъчна трансгранична свързаност, ефективно разпределение на мрежовия капацитет и координация между националните енергийни пазари. Следователно развитието на чистите технологии и ограничаването на външните зависимости не могат да бъдат разглеждани отделно от способността на единния европейски пазар да осигурява свободно движение на енергия и оптимално използване на ресурсите. В този смисъл енергийният преход придобива едновременно технологично, търговско и интеграционно измерение.

Изследователският проблем произтича от необходимостта да се установи доколко засилването на регулаторната и индустриалната намеса в ЕС подпомага устойчивостта на енергийния преход, без същевременно да създава прекомерни ограничения пред международния обмен и функционирането на интегрирания европейски пазар. Особено значение придобива разграничението между мерки, насочени към преодоляване на пазарни изкривявания и ограничаване на стратегическите зависимости, и регулации, чието приложение може да породи фактически протекционистичен ефект.

Обект на изследването са търговската и енергийната политика на Европейския съюз в условията на засилена глобална несигурност. **Предмет** на анализа са регулаторните и защитните инструменти и тяхното въздействие върху енергийния преход и пазарната интеграция.

Целта на настоящото изследване е да се оцени въздействието на съвременните търговски и регулаторни инструменти на ЕС върху енергийния преход и пазарната интеграция, като се установи доколко те допринасят за ограничаване на стратегическите зависимости и укрепване на европейския производствен капацитет и доколко могат да породят нови бариери пред международната търговия.

За постигането на поставената цел се прилага съчетание от сравнителен, структурен и нормативно-институционален анализ. Изследването се основава на рецензирана научна литература, нормативни и стратегически документи на Европейския съюз, както и на официални статистически данни на Eurostat, Европейската комисия, Агенцията за сътрудничество между регулаторите на енергия (ACER) и Световната търговска организация. Чрез сравнителния анализ се проследяват различните проявления и ефекти на разглежданите регулаторни инструменти, а статистическите данни се използват за оценка на развитието на възобновяемата енергия, структурата на търговията с чисти технологии и ограниченията пред трансграничната пазарна интеграция.

Основната теза на изследването е, че стремежът на Европейския съюз към ограничаване на стратегическите зависимости и укрепване на собствената производствена база формира нов модел на взаимодействие между търговската, индустриалната и енергийната политика. Прилаганите регулаторни инструменти могат едновременно да повишават устойчивостта на европейската икономика и да пораждат допълнителни ограничения и разходи за международната търговия, поради което тяхната ефективност следва да се оценява в контекста на баланса между стратегическа автономност, конкурентоспособност и пазарна интеграция.

Изведените взаимовръзки показват, че анализът на енергийния преход и пазарната интеграция в ЕС изисква предварително изясняване на трансформацията на съвременната търговска политика и на променящия се характер на протекционистичните и регулаторните инструменти. Поради това следващата част на изследването е насочена

към теоретичните измерения на протекционизма, ролята на нетарифните ограничения и засилващото се взаимодействие между търговска, индустриална и стратегическа политика в условията на глобална несигурност.

2. Протекционизъм и регулаторни бариери в съвременната международна търговия

2.1. Трансформация на протекционизма в условията на глобална несигурност

Промените в международната икономическа среда налагат по-широко разбиране за протекционизма, което надхвърля традиционното му свързване с мита и количествени ограничения. Съвременните форми на защита все по-често се проявяват чрез субсидии, данъчни стимули, технически и екологични изисквания, критерии при обществени поръчки и мерки за сигурност на доставките. По този начин държавната намеса влияе не само върху обема на международната търговия, но и върху конкурентните условия, местоположението на производството и структурата на глобалните вериги за създаване на стойност. Ивънет (Evenett, 2019) показва разширяването на съвременния протекционизъм отвъд класическите тарифни инструменти към различни форми на държавно подпомагане и дискриминационно третиране.

Тази промяна е свързана и с различното възприемане на международната икономическа взаимозависимост. При стабилна външна среда специализацията и концентрацията на производството могат да повишават ефективността и да намаляват разходите. При геополитически, технологични или логистични сътресения същата концентрация може да се превърне в източник на уязвимост. Така към традиционния критерий за икономическа ефективност се добавя необходимостта от устойчивост на снабдяването и ограничаване на критичните зависимости.

Оттук произтича и основното противоречие на съвременната търговска политика – решенията, които са най-ефективни при нормални пазарни условия, невинаги са най-устойчиви при външни сътресения. Поради това държавите все по-често са склонни да приемат по-висока цена на производството или доставките, когато срещу нея получават по-

голяма диверсификация, вътрешен капацитет или по-ниска зависимост от ограничен кръг външни доставчици.

Съществено значение придобива и разграничението между целта и действителния ефект на дадена регулация. Мярка, въведена с екологична, социална или стратегическа цел, не следва автоматично да бъде определяна като протекционистична. В същото време тя може да придобие такъв ефект, ако увеличава непропорционално разходите за съответствие на външните производители или затруднява достъпа им до пазара. Поради това оценката на съвременните регулаторни инструменти изисква анализ на тяхната необходимост, пропорционалност и въздействие върху конкурентната среда.

Тази зависимост е ясно изразена при енергийния преход. Разгръщането на възобновяеми енергийни източници изисква достъп до технологии, компоненти и критични суровини, значителна част от които се осигуряват чрез международни вериги на доставки. Ниските цени на вносните технологии могат да ускорят инвестициите и да намалят общите разходи за прехода, но прекомерната концентрация на производството извън ЕС може да задълбочи стратегическата зависимост.

Следователно стремежът към по-голяма устойчивост може да влезе в противоречие с целта за максимална ценова ефективност. Разширяването на европейския производствен капацитет може да ограничи външните зависимости и да повиши сигурността на доставките, но при по-високи производствени разходи да увеличи цената на внедряването на чисти технологии. Обратно, ориентацията единствено към най-евтиния внос може да подпомогне краткосрочното постигане на целите за ВЕИ, но да увеличи дългосрочната уязвимост.

На тази основа съвременните защитни политики могат да бъдат разграничени в три направления: **защитен протекционизъм**, насочен към ограничаване на външната конкуренция; **стратегическа диверсификация**, целяща намаляване на прекомерната зависимост от отделни доставчици; и **политика за изграждане на капацитет**, ориентирана към създаване на достатъчна вътрешна производствена и технологична база в стратегически сектори.

В този смисъл ключовият въпрос вече не е дали международната търговия се връща към класическия протекционизъм, а как се променя балансът между пазарна отвореност, икономическа ефективност и

стратегическа устойчивост. Именно необходимостта от съчетаване на тези цели поставя основата за концепцията за отворена стратегическа автономност на Европейския съюз.

2.2. От свободна търговия към отворена стратегическа автономност

Европейският съюз традиционно изгражда търговската си политика върху принципите на пазарната отвореност, многостранното сътрудничество и нормативно регулираната конкуренция. Нарастващата геополитическа и икономическа несигурност обаче показва, че високата степен на международна взаимозависимост може да създава не само предимства, но и съществени стратегически уязвимости. Именно това обуславя постепенното преминаване към концепцията за **отворена стратегическа автономност**, при която икономическата отвореност се запазва, но се поставя в по-тясна връзка със сигурността на доставките, устойчивостта на производствените вериги и способността на ЕС да реагира при външни сътресения.

Тази промяна не следва да се интерпретира като отказ от свободната търговия. По-скоро тя показва преоценка на начина, по който се измерва икономическата ефективност. Ако в традиционния модел основни критерии са цената, специализацията и достъпът до най-конкурентните доставчици, в условията на повишен риск към тях се добавят концентрацията на доставките, географската диверсификация и наличието на собствен производствен и технологичен капацитет. В този смисъл стратегическата автономност променя не целта за отворен пазар, а условията, при които тази отвореност се счита за устойчива.

Шмиц и Зайдл (Schmitz & Seidl, 2023) разглеждат този подход като стремеж към балансиране между участието на ЕС в международната търговия и необходимостта от ограничаване на стратегическите зависимости чрез целенасочени регулаторни и икономически инструменти. Именно тук се проявява и основното противоречие: колкото по-активно Съюзът се стреми да защити стратегически производства и вериги за доставки, толкова по-голяма е вероятността отделни инструменти да променят условията на международната конкуренция.

В контекста на енергийния преход ЕС има интерес от широк достъп до чисти технологии, суровини и компоненти на конкурентни цени, които да стимулират инвестициите във възобновяеми енергийни източници и инфраструктура. Същевременно прекомерната зависимост от ограничен брой доставчици противоречи на целта за икономическа и енергийна устойчивост. Следователно политиката трябва едновременно да запази преимуществата на международната търговия и да ограничи рисковете, които произтичат от прекомерната концентрация на производството.

Тук се очертава важна разлика между **автономност и изолация**. Стратегическата автономност не предполага затваряне на европейския пазар или заместване на всички външни доставки с вътрешно производство. Подобен подход би увеличил разходите и би ограничил достъпа до технологии и ресурси, които ЕС не може ефективно да произвежда самостоятелно. По-скоро става въпрос за развитие на достатъчен собствен капацитет в критични направления и за диверсифициране на външните партньорства, така че отделна зависимост да не се превърне в системен риск.

В този контекст Кюбек и Манчини (Kübek & Mancini, 2023) подчертават напрежението между засилването на инструментите за стратегическа защита и традиционната ориентация на Европейския съюз към многостранност, търговска отвореност и спазване на международното право. Според авторите стремежът към по-висока способност за автономно действие не отменя принципа на отворената икономика, а поставя необходимостта защитните мерки да бъдат съобразени с установените правни и институционални рамки на международната търговия.

От тази гледна точка отворената стратегическа автономност може да се разглежда като опит за **управление на взаимозависимостта**, а не за нейното премахване. Този подход е особено релевантен при чистите технологии и критичните суровини, където пълната самодостатъчност е икономически трудно постижима, но прекомерната концентрация на снабдяването носи значителен риск.

Същевременно подобна политика поражда и нормативно противоречие. Колкото повече ЕС използва субсидии, изисквания за устойчивост, критерии за достъп до пазара и инструменти за защита на стратегически отрасли, толкова по-трудно става разграничението между

легитимна защита на обществен интерес и мярка с фактически протекционистичен ефект. Това поставя въпроса докъде може да се разширява стратегическата автономност, без да се нарушават основните принципи на многостранната търговска система.

Именно тази граница е от особено значение за настоящото изследване. Когато екологични и индустриални цели се реализират чрез инструменти, които влияят върху условията за достъп до европейския пазар, тяхната оценка не може да се ограничава само до ефекта върху европейската икономика. Необходимо е да се разгледа и тяхната съвместимост с принципите на недискриминация, пропорционалност и равнопоставеност в международната търговия. Това естествено насочва анализа към ролята на Световната търговска организация и към дебата дали част от съвременните климатични и индустриални мерки могат да придобият характеристики на т.нар. **„зелен протекционизъм“**.

2.3. Ролята на Световната търговска организация в контекста на зеления протекционизъм

Разширяването на климатичните и индустриалните политики променя взаимодействието между екологичната регулация и международната търговия. Все по-голяма част от мерките, които влияят върху достъпа до пазара, не са въведени с пряка цел да ограничат вноса, а преследват климатични, технологични или стратегически цели. Това обаче не изключва възможността тяхното приложение да променя конкурентните условия и да поражда фактически защитен ефект. Именно поради това ролята на Световната търговска организация (СТО) придобива допълнително значение като институционална рамка, в която екологичните цели следва да бъдат съчетани с принципите на недискриминация, прозрачност и предвидимост на международната търговия. Самата СТО подчертава, че мерките, преследващи легитимни климатични цели, не следва да създават неоправдана дискриминация между търговските партньори.

В научната литература това взаимодействие все по-често се анализира през концепцията за многоцелевата зелена индустриална политика. Фан (Fang, 2025) посочва, че съвременните зелени индустриални инструменти едновременно преследват климатични, производствени и геоикономически цели, което затруднява ясното

разграничаване между допустима публична интервенция и търговска защита. Според автора съобразяването на тези политики с правилата на СТО остава важно не само от правна гледна точка, но и за ограничаване на риска от ескалация на търговските напрежения.

От аналитична гледна точка това означава, че наличието на екологична цел само по себе си не е достатъчно, за да се определи една мярка като непротекционистична. По-съществен е нейният фактически ефект върху достъпа до пазара, производствените разходи и конкурентното положение на местните и външните производители. Така „зеленият протекционизъм“ може да се прояви не чрез традиционни мита или квоти, а чрез регулаторни изисквания, които формално преследват климатична цел, но създават непропорционално високи разходи за определени участници на международния пазар.

Това противоречие е особено значимо за Европейския съюз, където климатичната, индустриалната и търговската политика все по-тясно се преплитат. Подходящ пример е **Механизмът за корекция на въглеродните емисии на границите (Carbon Border Adjustment Mechanism – CBAM)**, чрез който се цели ограничаване на риска от изтичане на въглерод и създаване на по-съпоставими условия между европейските производители и определени вносни продукти. Наред с климатичната си функция механизмът въвежда изисквания за определяне и доказване на вложените емисии и по този начин влияе върху условията за достъп до европейския пазар.

В този контекст Пирло (Pirlot, 2022) свързва дискусията за справедливостта на въглеродните корекции на границата с различните разбирания за необходимостта икономическите дейности да понасят съпоставима въглеродна цена, независимо от мястото на производство. Дюрел (2024), от своя страна, показва, че въпросът за съвместимостта на подобни механизми с правилата на СТО не може да се разглежда като статичен, тъй като интерпретацията на международното търговско право се развива паралелно с климатичните политики и променящите се възприятия на участниците в международната система.

Следователно CBAM не следва да бъде определян еднозначно нито като климатична мярка, нито като класически протекционистичен инструмент. Вайс и Фуркулица (Weiß & Furculita, 2024) разглеждат механизма именно в контекста на отворената стратегическа автономност

на ЕС и поставят акцент върху необходимостта климатичната цел да бъде съчетана с международните търговски ангажименти на Съюза. От тази гледна точка определящи са не само заявените цели, а пропорционалността на изискванията, прозрачността на прилагането им и възможността за равнопоставено третиране на производители с различен географски произход.

Така основният въпрос се измества от това дали екологичната регулация ограничава търговията към това **доколко търговското ограничение е необходимо за постигането на конкретната климатична цел**. Ако регулаторните разходи надхвърлят необходимото или фактически защитават определени производители от международна конкуренция, климатичната политика може да придобие протекционистичен характер. От друга страна, липсата на механизми за отчитане на различията във въглеродните разходи може да постави европейските предприятия в неблагоприятна позиция спрямо производители, които не са обект на съпоставими екологични изисквания. Именно този баланс между климатична ефективност и търговска недискриминация определя значението на правилата на СТО.

Следователно дебатът за зеления протекционизъм има пряко отношение към енергийния преход на ЕС. Постигането на климатичните цели изисква достъп до международни пазари за технологии, суровини и оборудване, докато стремежът към по-висока устойчивост предполага ограничаване на прекомерните стратегически зависимости. Външната търговска политика поради това не може да бъде разглеждана независимо от способността на Съюза да интегрира националните енергийни пазари, да развива трансграничната свързаност и да използва ефективно нарастващото производство от възобновяеми източници. Тази взаимовръзка насочва анализа към институционалните и пазарните основи на енергийния преход и интеграцията в Европейския съюз, разгледани в следващата част.

3. Енергийният преход и пазарната интеграция в Европейския съюз

3.1. Енергийният съюз като основа за пазарната интеграция в ЕС

Разгледаните в предходната част промени в международната търговска и индустриална политика показват, че ограничаването на външните зависимости не може да бъде ефективно без паралелно укрепване на вътрешната интеграция в Европейския съюз. В енергийния сектор това предполага не само диверсифициране на доставките, но и създаване на условия за свободно движение на енергия между държавите членки. Именно в тази връзка Енергийният съюз придобива значение като институционална основа на общата енергийна политика.

Рамковата стратегия за Енергиен съюз от 2015 г. е изградена около пет взаимосвързани измерения: **енергийна сигурност, солидарност и доверие; напълно интегриран вътрешен енергиен пазар; енергийна ефективност; декарбонизация на икономиката; научни изследвания, иновации и конкурентоспособност** (European Commission, 2015). Взаимовръзката между тези измерения показва, че пазарната интеграция не е самостоятелна цел, а условие за едновременно повишаване на енергийната сигурност, конкурентоспособността и способността на ЕС да интегрира по-голям дял възобновяеми енергийни източници.

Особено значение има изграждането на вътрешен енергиен пазар, в който електроенергията и газът могат да се търгуват трансгранично при общи правила и ефективно използване на ресурсите. Меус (Meeus, 2020) разглежда развитието на европейските електроенергийни пазари като процес на постепенно преодоляване на националната фрагментация чрез пазарно обединение и координирани механизми за трансгранична търговия. Полит (Pollitt, 2019) също отчита напредък в интеграцията, но подчертава, че хармонизирането на правилата само по себе си не е достатъчно.

Това поставя важно разграничение между **физическа свързаност и реална пазарна интеграция**. Наличието на междусистемни връзки създава техническа възможност за обмен, но действителната интеграция зависи от наличния трансграничен капацитет, съгласуваните правила и способността на операторите да управляват мрежовите ограничения. Следователно свързаността придобива икономическа стойност само

когато позволява реално движение на енергийни ресурси между националните пазари.

Тази зависимост става още по-значима с увеличаването на дела на слънчевата и вятърната енергия. Поради променливия характер на производството по-големият географски обхват на пазара позволява излишъците в една държава да компенсират недостига в друга. Така пазарната интеграция се превръща не само в инструмент за повишаване на конкуренцията, но и в условие за по-ефективно включване на възобновяемите източници в европейската енергийна система.

От тази гледна точка Енергийният съюз може да се разглежда като механизъм за съчетаване на националните енергийни системи в по-устойчив общ пазар. По-високата степен на интеграция не премахва необходимостта от външни доставки, но позволява по-ефективно използване на ресурсите в рамките на ЕС и увеличава способността на системата да реагира при външни сътресения. Именно тази връзка между пазарната интеграция, енергийната сигурност и диверсификацията определя логиката на следващата подточка.

3.2. Енергийната сигурност и промяната в структурата на зависимостите

След 2022 г. връзката между енергиен преход, пазарна интеграция и сигурност придобива още по-силно значение. Планът REPowerEU е приет като отговор на необходимостта от бързо намаляване на зависимостта от руски изкопаеми горива чрез икономии на енергия, диверсификация на доставките и ускорено внедряване на възобновяеми източници (European Commission, 2022). По този начин декарбонизацията започва да изпълнява едновременно климатична и геоикономическа функция.

Тази промяна намира отражение и в научната литература от Хейлс и Винюалес (Hailes & Viñuales, 2023), които разглеждат енергийния преход в условията на засилващи се геополитически и икономически противоречия и подчертават, че неговото развитие вече не може да бъде анализирано единствено като климатичен и технологичен процес. Сигурността на доставките, международната търговия и стратегическите

зависимости се превръщат в съществени фактори, които влияят върху посоката и скоростта на трансформацията на енергийните системи.

Увеличаването на местното производство на енергия от възобновяеми източници може да ограничи вноса на изкопаеми горива и уязвимостта към външни ценови сътресения. Това обаче не води автоматично до преодоляване на външните рискове, тъй като нараства необходимостта от внос на фотоволтаични модули, батерии, електронни компоненти и други критични материали. Следователно енергийният преход променя характера на външната зависимост, като измества акцента от доставките на изкопаеми горива към осигуряването на технологии, производствен капацитет и стратегически суровини.

Тази промяна има различни икономически характеристики. При изкопаемите горива зависимостта е постоянна, защото горивото се потребява и трябва да бъде заместван с нов внос. При чистите технологии значителна част от зависимостта е свързана с първоначалната инвестиция в капиталово оборудване. Това означава, че уязвимостта може да бъде намалявана чрез диверсификация, рециклиране, технологични алтернативи и развитие на производствен капацитет. Същевременно концентрацията на определени звена от веригата в ограничен брой държави може да създаде нови рискове от прекъсване на доставките или геополитически натиск.

Директива (ЕС) 2023/2413 увеличава обвързващата обща цел за дела на възобновяемата енергия в брутното крайно енергийно потребление на ЕС до най-малко 42,5% през 2030 г., при политически стремеж към 45%. Това значително ускорява очакваното търсене на чисти технологии, мрежова инфраструктура и гъвкавост. Поради това политиката за ВЕИ и политиката за стратегическа автономност все по-трудно могат да бъдат разглеждани като отделни направления.

3.3. Динамика на възобновяемата енергия и необходимост от ускоряване на прехода

Данните на Eurostat показват устойчиво нарастване на дела на енергията от възобновяеми източници в брутното крайно енергийно потребление на ЕС. Делът се увеличава от 9,6% през 2004 г. до 16,7% през 2013 г. и 24,6% през 2023 г. През 2024 г. достига 25,2%, а предварителните

данни за 2025 г. показват 26,2% (Eurostat, 2026a). Въпреки този напредък дистанцията до задължителната цел от 42,5% през 2030 г. остава значителна.

Показаната динамика има пряко отношение към международната търговска политика. Колкото по-бързо расте делът на ВЕИ, толкова по-голямо става търсенето на производствено оборудване, мрежови компоненти, услуги и суровини. Следователно ускоряването на енергийния преход увеличава значението на достъпа до международни пазари, но едновременно с това прави концентрацията на доставките по-чувствителна от гледна точка на сигурността.

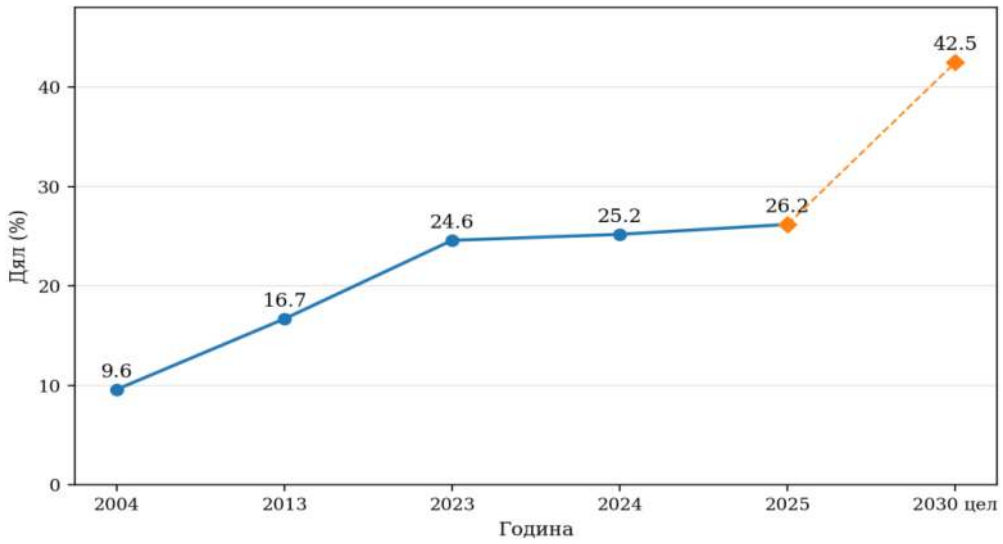

Фигура 1. Дял на енергията от възобновяеми източници в брутното крайно енергийно потребление на ЕС – избрани години и цел за 2030 г. (%)

Източник: Eurostat (2026a), nrg_ind_ren; 2025 г. – предварителни данни.

Фигура 1. показва, че енергийният преход в ЕС е дългосрочен процес с ясно положителна тенденция, но скоростта му остава недостатъчна спрямо целта за 2030 г. От аналитична гледна точка това означава, че политиките за ускоряване на прехода трябва едновременно да разширяват предлагането на технологии и да ограничават риска от прекомерна зависимост. Прекалено рестриктивната търговска политика би могла да повиши цената на инвестициите, докато прекалено силната концентрация на вноса би увеличила системната уязвимост. Именно този баланс определя логиката на новите европейски индустриални и регулаторни инструменти.

4. Регулаторните инструменти на ЕС между климатичните цели и протекционизма

Промяната в международната икономическа среда и необходимостта от ускоряване на енергийния преход постепенно разширяват инструментариума на европейската търговска и индустриална политика. Европейският съюз вече не разчита единствено на общи пазарни правила и стимули за декарбонизация, а използва инструменти, насочени към ограничаване на въглеродното изтичане, развитие на собствен производствен капацитет и намаляване на критичните зависимости от външни доставчици. Тези мерки преследват различни непосредствени цели, но общият им ефект е промяна на условията, при които предприятията участват на европейския пазар.

От аналитична гледна точка значението им не се изчерпва с официално заявената цел. Необходимо е да се оцени как всеки инструмент влияе върху структурата на производството, разходите за достъп до пазара, международната конкуренция и скоростта на енергийния преход. Именно в тази двойственост се проявява напрежението между стремежа към по-висока стратегическа устойчивост и необходимостта ЕС да запази достъпа до конкурентни международни пазари.

4.1. Механизмът за корекция на въглеродните емисии на границите (Carbon Border Adjustment Mechanism – CBAM)

Механизмът за корекция на въглеродните емисии на границите е един от най-показателните примери за взаимодействие между климатична и търговска политика. Регламент (ЕС) 2023/956 има за цел да ограничи риска от изтичане на въглерод чрез въвеждане на въглеродна цена за определени вносни стоки, съпоставима с разхода, който европейските производители понасят в рамките на Схемата на ЕС за търговия с емисии. След преходен период окончателният режим започва да се прилага от 1 януари 2026 г.

Икономическата логика на механизма се основава на необходимостта въглеродната цена, прилагана в ЕС, да не създава стимул производството да бъде преместване към държави с по-слаби климатични

изисквания. В този смисъл CBAM може да ограничи конкурентното предимство, произтичащо не от по-висока производителност, а от липсата на съпоставими въглеродни разходи.

Същевременно механизмът променя условията за достъп до европейския пазар. Изискванията за определяне и удостоверяване на вложените емисии, деклариране и придобиване на съответните сертификати създават допълнителни административни и финансови разходи за част от вносителите. Това показва двойствения характер на инструмента: той може да коригира съществуващо конкурентно изкривяване, но едновременно с това да действа като регулаторна бариера, ако разходите за съответствие се окажат непропорционални.

Следователно икономическата оценка на CBAM не следва да се свежда до въпроса дали механизмът е „протекционистичен“. По-съществено е доколко той постига климатичната си цел, без да създава неоправдано ограничение за международната конкуренция. Именно балансът между тези два ефекта определя и неговото значение за европейската търговска политика.

4.2. Законодателният акт за промишленост с нулеви нетни емисии (Net-Zero Industry Act – NZIA)

Регламент (ЕС) 2024/1735 за промишлеността с нулеви нетни емисии измества акцента от регулиране на вноса към развитие на производствения капацитет в рамките на ЕС. Той обхваща технологии като фотоволтаични системи, вятърни турбини, батерии и системи за съхранение, електролизьори, термопомпи и мрежови технологии. Регламентът поставя ориентир производственият капацитет на ЕС да се доближи или да достигне поне 40% от годишните потребности от внедряване на съответните технологии до 2030 г., което показва промяна в логиката на политиката. Въпросът вече не е единствено колко бързо могат да бъдат внедрени чистите технологии, а и каква част от тях може устойчиво да бъде произвеждана в ЕС.

От една страна, този подход може да намали уязвимостта при прекъсване на международните вериги за доставки, да стимулира инвестициите и да запази технологични компетенции в Европа. От друга страна, развитието на вътрешно производство не гарантира автоматично

ценова конкурентоспособност. Ако европейските технологии се произвеждат при по-високи разходи от вносните алтернативи, стремежът към по-висока производствена автономност може да увеличи инвестиционната цена на енергийния преход.

Следователно основният критерий за оценка на NZIA не трябва да бъде единствено увеличаването на европейския производствен дял. По-съществен е въпросът дали новият капацитет може да бъде конкурентоспособен в средносрочен план и да допринася за устойчивостта на доставките, без трайно да зависи от защитни механизми и субсидиране. Именно тук се проявява разликата между изграждането на стратегически капацитет и класическия протекционизъм.

4.3. Законодателен акт за критичните суровини (Critical Raw Materials Act – CRMA)

Законодателният акт за критичните суровини (Critical Raw Materials Act – CRMA) е насочен към една от най-съществените уязвимости на енергийния и технологичния преход – високата концентрация на добива и преработката на редица стратегически суровини извън Европейския съюз. Литият, кобалтът, никелът, редкоземните елементи и други критични материали имат ключово значение за производството на батерии, електромобили, вятърни турбини, електроенергийни мрежи и други чисти технологии.

Регламент (ЕС) 2024/1252 поставя до 2030 г. ориентири за развитие на европейски капацитет, включително поне 10% от годишното потребление на стратегически суровини да се осигурява чрез добив в ЕС, 40% чрез преработка и 25% чрез рециклиране. Допълнително се цели не повече от 65% от годишното потребление на дадена стратегическа суровина на съответен етап на преработката да идва от една трета държава. Така основният акцент се поставя върху ограничаването на прекомерната концентрация, а не върху премахването на международната търговия.

От икономическа гледна точка този подход е по-гъвкав от стратегия, насочена към пълно заместване на външните доставки с вътрешно производство. При сложни глобални вериги пълното вътрешно производство би изисквало значителни разходи и в редица случаи би било

практически невъзможно. Диверсификацията може да бъде постигната чрез комбинация от вътрешно производство, рециклиране, технологично заместване и дългосрочни партньорства с различни външни доставчици.

Сравнението между трите инструмента показва различна логика на намеса. CBAM влияе преди всичко върху **условията за достъп до европейския пазар**, NZIA – върху **местоположението и капацитета на производството**, а CRMA – върху **структурата и концентрацията на снабдяването**. Общото между тях е стремежът да се намалят рисковете, произтичащи от външни зависимости, но икономическите механизми и потенциалните им ефекти върху международната търговия са различни.

Таблица 1. Основни регулаторни инструменти на ЕС и въздействието им върху международната търговия и енергийния преход

Инструмент	**Основна цел**	**Потенциален положителен ефект**	**Потенциално ограничение**
CBAM	Ограничаване на изтичането на въглерод чрез въглеродна цена върху определен внос	Изравняване на въглеродните разходи и стимул за по-чисто производство	Допълнителни административни и финансови разходи; риск от търговски спорове
Net-Zero Industry Act	Развитие на европейски производствен капацитет за чисти технологии	Намаляване на технологичните зависимости; инвестиции и иновации	Риск от по-високи разходи и преференциално третиране
Critical Raw Materials Act	Сигурност на доставките чрез добив, преработка, рециклиране и диверсификация	По-устойчиви вериги за доставки и ограничаване на концентрационния риск	Високи инвестиционни изисквания и продължаваща нужда от внос

Източник: Съставено от автора въз основа на Регламент (ЕС) 2023/956, Регламент (ЕС) 2024/1735, Регламент (ЕС) 2024/1252

Съпоставянето показва, че трите инструмента не представляват единен модел на протекционизъм. По-скоро те въздействат върху различни етапи от икономическия процес – внос, производство и снабдяване. Ефективността им поради това следва да се оценява не чрез степента, в която намаляват международната търговия, а чрез

способността им да ограничават конкретни системни рискове при приемливи разходи за конкурентоспособността и енергийния преход.

5. Търговски зависимости и ограничения пред пазарната интеграция

5.1. Търговски зависимости и секторни асиметрии при чистите енергийни технологии

Анализът на регулаторните инструменти в предходната част показва стремежа на Европейския съюз да ограничи стратегическите зависимости и да укрепи собствения производствен капацитет. Необходимостта от подобни мерки обаче не е еднаква във всички сегменти на чистите технологии. Структурата на международната търговия разкрива съществени различия между отделните технологични направления, което предполага и необходимост от диференциран политически подход.

През 2025 г. ЕС внася соларни панели на стойност 8,0 млрд. евро при износ от едва 0,5 млрд. евро. При течните биогорива вносът възлиза на 2,7 млрд. евро, а износът – на 1,0 млрд. евро. Обратна е ситуацията при вятърните турбини, където износът достига 3,1 млрд. евро при внос около 0,7 млрд. евро (Eurostat, 2026b). Допълнителен индикатор за концентрационния риск е фактът, че 98,6% от вноса на соларни панели в ЕС през 2025 г. произхожда от Китай.

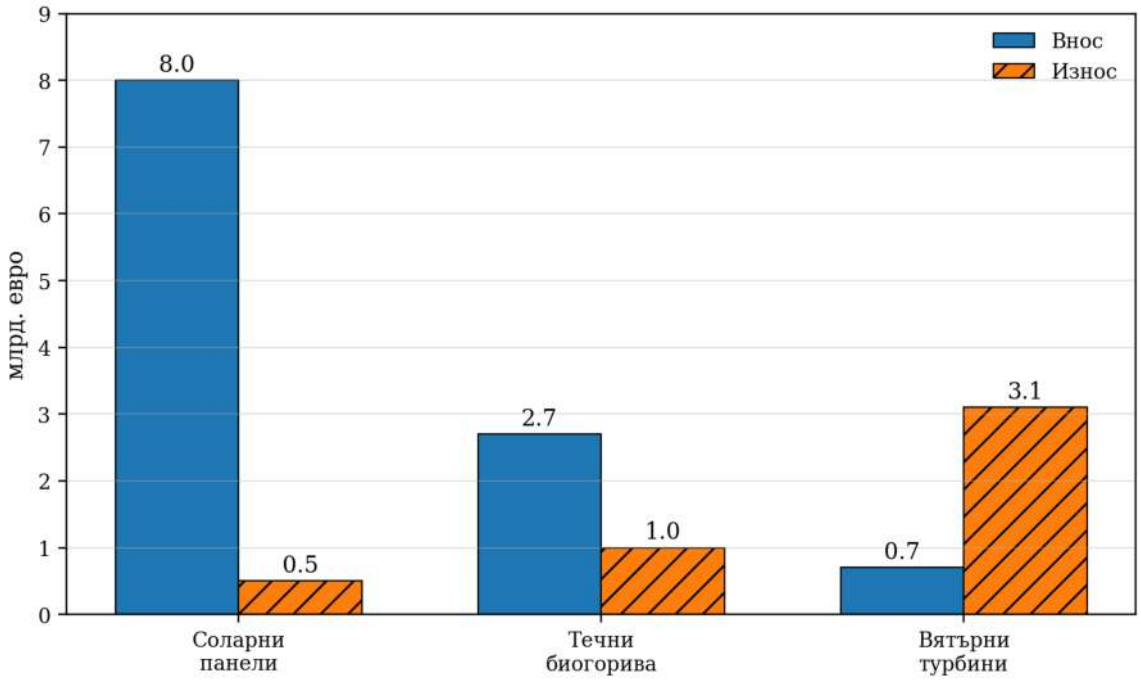

Фигура 2. Внос и износ на ЕС на избрани продукти, свързани със зелената енергия, 2025 г. (млрд. евро)
Източник: Eurostat (2026b), dataset ds-045409.

Тези различия показват, че зависимостта на ЕС не може да бъде разглеждана като обща характеристика на сектора на чистите технологии. По-скоро се наблюдават различни секторни позиции – от силна вносна зависимост при соларните панели до конкурентно експортно предимство при вятърните турбини. Това е съществено за оценката на инструментите, разгледани в т. 4, тъй като еднакво прилагане на защитни или стимулиращи мерки към всички технологични сегменти би игнорирало различната структура на пазарите и производствените вериги.

Каравела и др. (Caravella, Crespi, Cucignatto & Guarascio, 2024) установяват значителни стратегически зависимости на ЕС във фотоволтаичната производствена верига, особено в средните и крайните ѝ сегменти. Този резултат показва, че ниската цена на вносните технологии може да бъде съпроводена с висока концентрация на производството и ограничен европейски капацитет. Следователно ценовата ефективност и сигурността на доставките не винаги се движат в една и съща посока.

Тук се проявява и основният икономически компромис. Евтиният внос на соларни технологии подпомага бързото изграждане на нови

възобновяеми мощности и намалява инвестиционните разходи. В същото време прекомерната зависимост от един доставчик увеличава уязвимостта при търговски ограничения, геополитически напрежения или прекъсвания във веригите за доставки. Пълното заместване на вноса с европейско производство обаче също не е непременно оптимално, ако води до значително по-високи разходи и забавяне на внедряването на чисти технологии.

Поради това по-подходящият подход е да се търси различна степен на стратегическа намеса според конкретната технологична зависимост. При секторите с висока концентрация на доставките приоритет могат да бъдат диверсификацията и развитието на минимален европейски производствен капацитет, докато при сегментите, в които ЕС вече разполага с конкурентоспособно производство, политиката може да бъде насочена предимно към запазване на технологичното предимство и международния пазарен достъп.

Следователно стратегическата автономност в областта на чистите технологии не предполага еднакво ограничаване на външната зависимост във всички сектори. По-скоро тя изисква оценка на степента на концентрация, възможностите за диверсификация и икономическата цена на изграждането на собствен капацитет. Именно този диференциран подход позволява да се съчетаят устойчивостта на снабдяването и необходимостта енергийният преход да остане икономически достъпен.

5.2. Пазарна интеграция и ограничения на трансграничния капацитет

Анализираните в предходната подточка търговски зависимости показват външното измерение на устойчивостта на енергийния преход. Не по-малко значение обаче има способността на Европейския съюз да използва ефективно наличните енергийни ресурси в рамките на собствения си вътрешен пазар. Именно тук трансграничният капацитет и управлението на мрежовите ограничения се превръщат в ключов фактор за реалната пазарна интеграция.

Европейската нормативна рамка изисква операторите на преносни системи да предоставят най-малко 70% от съответния физически преносен капацитет за трансгранична търговия. Целта е да се избегне

приоритизирането на вътрешните потоци за сметка на обмена между държавите членки и да се увеличи ефективността на общия електроенергиен пазар. Според оценката на ACER пълното прилагане на изискването за предоставяне на 70% от трансграничния капацитет в Core региона би осигурило общи икономически ползи в размер на приблизително 580 млн. евро през 2024 г. При фактически предоставения капацитет са реализирани около 40% от този потенциал, което показва наличието на значителни нереализирани ползи от по-дълбоката пазарна интеграция.

Тези данни показват, че ограничаването на трансграничния капацитет има пряк икономически ефект. По-ниската наличност на мрежата намалява възможността електроенергията да се насочва към пазарите, където има по-висока стойност, ограничава ценовата конвергенция и намалява гъвкавостта на системата. Поплавская и др. (2020) установяват, че вътрешните мрежови претоварвания могат съществено да ограничат трансграничния обмен и да увеличат необходимостта от коригиращи действия след приключването на пазара. Според авторите по-добрата координация между пазарното обединение и управлението на претоварванията може да увеличи наличния капацитет за трансгранична търговия и да подобри общото икономическо благосъстояние.

Значението на проблема нараства с разширяването на възобновяемото производство. Слънчевата и вятърната енергия са пространствено и времево променливи, което увеличава необходимостта от обмен между отделните пазарни зони. Корона и др. (Corona, Mochon, & Saez, 2022), анализирайки интеграцията на електроенергийния пазар в Централна и Западна Европа, показват, че нарастващият дял на възобновяемите източници може да влияе върху ценовата конвергенция и моделите на претоварване, когато мрежовата инфраструктура и координацията между пазарните зони не се развиват със съпоставим темп. Резултатите им подчертават значението на координираното управление на междусистемните връзки за по-ефективното функциониране на интегрирания електроенергиен пазар.

Този структурен дисбаланс има измерима цена. ACER отчита разходи за управление на мрежовите претоварвания в ЕС от около 4,3 млрд. евро през 2023 г. и 4,3 млрд. евро през 2024 г. През 2024 г. обемът

на действията по управление на претоварванията достига приблизително 60 TWh.

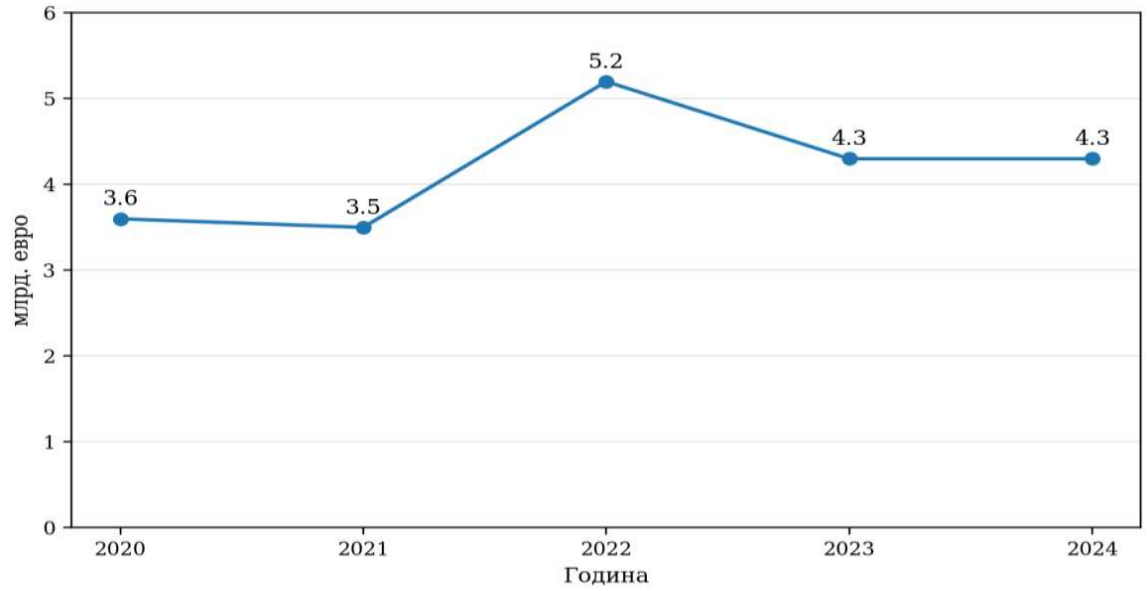

Фигура 3. Разходи за управление на претоварванията в електроенергийната мрежа на ЕС, 2020–2024 г. (млрд. евро)
Източник: ACER (2024, 2025).

По-съществения извод обаче е, че мрежовите ограничения влияят не само върху разходите, но и върху ефективността на самия енергиен преход. През 2023 г. претоварванията в електроенергийната мрежа водят до ограничаване на над 12 TWh производство от възобновяеми източници и до приблизително 4,2 млн. тона допълнителни емисии на CO_2 вследствие на необходимостта от заместващо производство.

Това показва, че увеличаването на инсталираните мощности от възобновяеми източници само по себе си не е достатъчно условие за ефективен енергиен преход. Ако мрежовият капацитет и трансграничната търговия не се развиват със съпоставим темп, част от потенциала на новите мощности остава неизползван, а разходите за управление на системата нарастват.

Следователно пазарната интеграция следва да се разглежда не само като регулаторен процес, а като икономически механизъм за повишаване на стойността на наличните енергийни ресурси. Трансграничната свързаност, достатъчният мрежов капацитет и координираното

управление на претоварванията определят доколко общият европейски пазар може действително да компенсира националните различия в производството и потреблението. Именно тази зависимост между външните търговски рискове и вътрешните инфраструктурни ограничения очертава необходимостта от по-широка оценка на защитните и регулаторните политики, разгледана в следващата подточка.

5.3. Протекционизъм, диверсификация и цена на устойчивостта

Анализът на търговските зависимости и ограниченията пред трансграничната пазарна интеграция показва, че устойчивостта на енергийния преход в Европейския съюз има както външно, така и вътрешно измерение. От една страна, концентрацията на производството на определени чисти технологии и суровини извън ЕС създава зависимост от международните вериги на доставки. От друга, недостатъчният трансграничен капацитет и мрежовите ограничения могат да възпрепятстват ефективното използване на вече наличните енергийни ресурси в рамките на самия Съюз. Следователно ограничаването на външните зависимости не е достатъчно, ако не бъде съчетано със задълбочаване на вътрешната пазарна интеграция.

В този контекст стремежът към стратегическа автономност не предполага пълно заместване на международната търговия с вътрешно производство. По-скоро той изисква разграничаване между зависимости, които произтичат от нормалната международна специализация, и такива, които поради висока концентрация, ограничени алтернативи или стратегическо значение могат да се превърнат в източник на системен риск. Следователно целта не е премахване на взаимозависимостта, а ограничаване на нейните критични и асиметрични форми.

От икономическа гледна точка подобен подход неизбежно включва компромис между ефективност и устойчивост. Развитието на собствен производствен капацитет, диверсификацията на доставчиците и въвеждането на по-високи регулаторни изисквания могат да подобрят сигурността на снабдяването, но същевременно да увеличат разходите за технологии и инвестиции. Обратно, ориентацията единствено към най-ниската цена на международния пазар може да ускори внедряването на

чисти технологии в краткосрочен план, но да задълбочи концентрацията на доставките и зависимостта от ограничен брой външни производители.

Фан (Fang, 2025) достига до сходен извод при анализа на съвременните зелени индустриални политики, като подчертава, че едновременното преследване на климатични, икономически и геостратегически цели неизбежно поражда необходимост от избор и балансиране между частично конкуриращи се приоритети. Авторът обръща внимание и на риска широко използваните защитни и стимулиращи инструменти да предизвикат ответни политики и да засилят фрагментацията на международната търговия.

Разграничението, въведено в т. 2.1, намира конкретно приложение при оценката на европейските регулаторни инструменти. Докато CBAM въздейства върху условията за внос, CRMA е насочен към диверсификация на снабдяването с критични суровини, а NZIA – към развитие на европейски производствен капацитет. Установените секторни различия, изразяващи се във висока концентрация на вноса на соларни панели и по-силни експортни позиции на ЕС при вятърните турбини, показват, че прилагането на еднакви защитни мерки към всички технологични направления би било икономически необосновано.

Същевременно анализът на трансграничния електроенергиен капацитет показва, че стратегическата устойчивост не може да бъде постигната единствено чрез индустриална и търговска политика. Ако произведената електроенергия не може ефективно да се пренася между националните пазари, ползите от увеличаването на ВЕИ и от диверсификацията на технологичните доставки остават частично ограничени. Поради това устойчивостта следва да се разглежда като резултат от взаимодействието между **диверсифицирани външни доставки, достатъчен собствен капацитет и функциониращ вътрешен енергиен пазар**.

6. Заключение

Проведеното изследване показва, че глобалната несигурност променя взаимодействието между търговската, индустриалната и енергийната политика на Европейския съюз. Енергийният преход увеличава необходимостта от достъп до международни пазари за

технологии, суровини и оборудване, но едновременно с това изостря значението на сигурността на доставките и стратегическите зависимости. Поради това традиционното противопоставяне между свободна търговия и протекционизъм не е достатъчно за оценка на съвременния европейски подход.

Резултатите потвърждават тезата, че регулаторните и индустриалните инструменти на ЕС имат двойствен икономически ефект. Те могат да ограничават въглеродното изтичане, да стимулират развитието на европейски производствен капацитет и да намаляват концентрацията на критични доставки, но същевременно да увеличават разходите за достъп до пазара и да влияят върху условията на международната конкуренция. Следователно ефективността им трябва да се оценява не само според заявените климатични и стратегически цели, а и според тяхната пропорционалност, икономическа цена и фактическо въздействие върху търговията.

Анализът показва също, че необходимостта от стратегическа намеса е различна в отделните технологични сегменти. Високата концентрация на вноса при соларните технологии създава по-силни основания за диверсификация и развитие на определен европейски производствен капацитет, докато при технологии, в които ЕС разполага с по-силна конкурентна и експортна позиция, прекомерната защита може да ограничи предимствата на международната специализация. Това означава, че единен подход към всички чисти технологии би бил икономически неоправдан.

Съществен резултат от изследването е и установяването на пряка връзка между външните зависимости и функционирането на вътрешния енергиен пазар. Ограничаването на стратегическата зависимост от външни доставчици не е достатъчно, ако мрежовите претоварвания и недостатъчният трансграничен капацитет възпрепятстват свободното движение на електроенергия между държавите членки. Следователно пазарната интеграция не е само институционален компонент на европейската енергийна политика, а необходим икономически механизъм за по-ефективно използване на нарастващото производство от възобновяеми източници.

Основният извод е, че стратегическата устойчивост на ЕС не следва да се изгражда чрез стремеж към самодостатъчност, а чрез целенасочено

управление на зависимостите. Диверсификацията на доставките, развитието на собствен капацитет в критични сегменти и укрепването на вътрешната пазарна интеграция позволяват да се намали системният риск, без да се елиминират преимуществата на международната търговия и конкуренцията.

В този смисъл подходът на управлявана взаимозависимост може да бъде изведен като обобщаваща рамка на изследването. Той предполага запазване на икономическата отвореност при едновременно ограничаване на прекомерните и едностранни зависимости, които могат да застрашат устойчивостта на енергийния преход. Така стратегическата автономност не се противопоставя на международната търговия и пазарната интеграция, а се реализира чрез по-балансирано съчетаване на външна диверсификация, европейски производствен и технологичен капацитет и ефективно функциониращ вътрешен енергиен пазар.

Следователно бъдещата ефективност на европейската политика ще зависи не толкова от степента на защита на вътрешния пазар, колкото от способността на ЕС да прилага диференцирани и пропорционални инструменти спрямо конкретния характер на зависимостите. При такъв подход конкурентоспособността, стратегическата устойчивост и пазарната интеграция могат да се разглеждат като взаимно допълващи се условия за ускоряване на енергийния преход, без да се създават неоправдани ограничения пред международната търговия.

Използвани източници

Agency for the Cooperation of Energy Regulators. (2024). Transmission capacities for cross-zonal trade of electricity and congestion management in the EU – 2024 Market Monitoring Report.

Agency for the Cooperation of Energy Regulators. (2025). Monitoring report on cross-zonal electricity trade and congestion management in the EU.

Caravella, S., Crespi, F., Cucignatto, G., & Guarascio, D. (2024). Technological sovereignty and strategic dependencies: The case of the photovoltaic supply chain. *Journal of Cleaner Production, 434*, 140222. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2023.140222.

Corona, L., Mochon, A., & Saez, Y. (2022). Electricity market integration and impact of renewable energy sources in the Central Western Europe region: Evolution since the implementation of the Flow-Based Market

Coupling mechanism. *Energy Reports, 8*, 1768–1788. https://doi.org/10.1016/j.egyr.2021.12.077.

Durel, L. (2024). Border carbon adjustment compliance and the WTO: The interactional evolution of law. Journal of International Economic Law, 27(1), 18–40. https://doi.org/10.1093/jiel/jgae007.

European Commission. (2015). A framework strategy for a resilient Energy Union with a forward-looking climate change policy (COM(2015) 80 final).

European Commission. (2021). Trade Policy Review – An open, sustainable and assertive trade policy (COM(2021) 66 final).

European Commission. (2022). REPowerEU Plan (COM(2022) 230 final).

European Parliament and Council of the European Union. (2019). Regulation (EU) 2019/943 of 5 June 2019 on the internal market for electricity. Official Journal of the European Union.

European Parliament and Council of the European Union. (2023a). Regulation (EU) 2023/956 of 10 May 2023 establishing a carbon border adjustment mechanism. Official Journal of the European Union.

European Parliament and Council of the European Union. (2023b). Directive (EU) 2023/2413 of 18 October 2023 amending Directive (EU) 2018/2001, Regulation (EU) 2018/1999 and Directive 98/70/EC as regards the promotion of energy from renewable sources. Official Journal of the European Union.

European Parliament and Council of the European Union. (2024a). Regulation (EU) 2024/1252 of 11 April 2024 establishing a framework for ensuring a secure and sustainable supply of critical raw materials. Official Journal of the European Union.

European Parliament and Council of the European Union. (2024b). Regulation (EU) 2024/1735 of 13 June 2024 on establishing a framework of measures for strengthening Europe's net-zero technology manufacturing ecosystem. Official Journal of the European Union.

Eurostat. (2026a). Renewable energy statistics. Statistics Explained. Dataset: nrg_ind_ren.

Eurostat. (2026b). International trade in products related to green energy. Statistics Explained. Dataset: ds-045409.

Evenett, S. J. (2019). Protectionism, state discrimination, and international business since the onset of the Global Financial Crisis. Journal of International Business Policy, 2, 9–36. https://doi.org/10.1057/s42214-019-00021-0

Fang, M. M. (2025). Multi-purpose green industrial policy and the WTO: An unavoidable clash? *World Trade Review, 24*(2), 153–171. https://doi.org/10.1017/S1474745624000168.

Hailes, O., & Viñuales, J. E. (2023). The energy transition at a critical juncture. Journal of International Economic Law, 26(4), 627–648. https://doi.org/10.1093/jiel/jgad045.

International Energy Agency. (2026). *Oil Market Report – October 2026*. IEA.

Kübek, G., & Mancini, I. (2023). EU trade policy between constitutional openness and strategic autonomy. European Constitutional Law Review, 19(3), 518–547. https://doi.org/10.1017/S1574019623000226.

Meeus, L. (2020). The evolution of electricity markets in Europe. Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781789905472.

Pirlot, A. (2022). Carbon border adjustment measures: A straightforward multi-purpose climate change instrument? *Journal of Environmental Law, 34*(1), 25–52. https://doi.org/10.1093/jel/eqab028.

Pollitt, M. G. (2019). The European single market in electricity: An economic assessment. Review of Industrial Organization, 55, 63–87. https://doi.org/10.1007/s11151-019-09682-w.

Poplavskaya, K., Totschnig, G., Leimgruber, F., Doorman, G., Etienne, G., & de Vries, L. (2020). Integration of day-ahead market and redispatch to increase cross-border exchanges in the European electricity market. *Applied Energy, 278*, 115669. https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2020.115669.

Schmitz, L., & Seidl, T. (2023). As open as possible, as autonomous as necessary: Understanding the rise of open strategic autonomy in EU trade policy. Journal of Common Market Studies, 61(3), 834–852. https://doi.org/10.1111/jcms.13428.

Weiß, W., & Furculita, C. (2024). *Open strategic autonomy in EU trade policy: Assessing the turn to stronger enforcement and more robust interest representation*. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781009196529.

World Trade Organization. (n.d.). *Trade and climate change*. Retrieved October 29, 2026, from https://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/climate_intro_e.htm.

World Trade Organization. (2026). World Trade Report 2026. *World Trade Report 2026: A critical juncture for the world trading system*. World Trade Organization.